

УДК 341.2

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6424-6419>

Пайда Ю.Ю. ©

кандидат юридичних наук, доцент
(*Кам'янець-Подільський податковий інститут*)

Куруц Н.В. ©

курсант
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

DOI: 10.31733/2078-3566-2019-1-36-39

ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ АНЕКСІЇ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ У 1920-х рр.

Здійснено правову реконструкцію процесу анексії Західної України Другою Річчю Посполитою у 1920-му році. Використано методи порівняльно-правового та історико-правового дослідження. Показано законодавство Другої Речі Посполитої щодо українських земель і визначено обсяг порушень польським урядом міжнародних зобов'язань. Результатами дослідження є міжнародно-правова оцінка наслідків анексії Західної України Другою Річчю Посполитою у досліджуваній період.

Ключові слова: анексія, міжнародне право, Східна Галичина, Волинь, полонізація.

Постановка проблеми. Правова оцінка складних і часом загострених суспільних відносин є важливою складовою розвитку сучасної юридичної науки, коли практика реалізації державної політики іноземних держав стосовно України стає важливим джерелом формування сучасної державно-правової думки. У цьому контексті аналіз реалізації основоположних прав і свобод людини і громадянина є важливим інструментом осмислення складних міжнаціональних взаємовідносин, що має безпосередній вплив на формування сучасної зовнішньої політики України та належної оцінки сучасного стану міждержавних взаємин. Конкретним прикладом подібного явища є вивчення історико-правових аспектів польсько-українських відносин, дослідження проведення політики «осадництва» у Східній Галичині і Волині у 1920–1930-х рр., що перебували у складі Другої Речі Посполитої. З огляду на суттєвий вплив політики «осадництва» на економічне, соціально-демографічне і культурне становище українців, актуальності набуває правове осмислення проведення даної політики та її наслідків.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідження правових особливостей проведення політики «осадництва» Другою Річчю Посполитою знайшло висвітлення у роботах сучасних вчених, серед яких слід назвати таких науковців: В.С. Виздрік, М.Ю. Гладун, Н.Ж. Коростіль, В.С. Макарчук, І.О. Мамонтов, Г.М. Мельник та інші. Проте історико-правовий аналіз даної проблеми потребує додаткової міжнародно-правової оцінки наслідків політики насильницького приєднання території одних держав іншими, що пов'язано із сучасними українськими реаліями.

Метою даної статті є правова реконструкція процесу анексії Західної України Другою Річчю Посполитою у 1920-му році. Завданням статті виступає міжнародно-правова оцінка наслідків анексії Західної України Другою Річчю Посполитою у досліджуваній період.

Виклад основного матеріалу. Процеси національно-територіальних змін після закінчення Першої світової війни у Східній Європі найбільш динамічно вплинули на зміну кордонів колишніх імперій та утворення нових держав. У цьому процесі найактивнішу участь узяла Польща, де патріотичні настрої та державотворчі чинники виявили найбільшу дієвість, що призвело до створення потужної держави, яку підтримало більшість провідних європейських країн-переможниць у війні.

Наявність державотворчого та ресурсного потенціалу у країні зумовила дії Польщі після закінчення Першої світової війни, спрямовані на встановлення кордонів, що безпосередньо вимагало легітимації заходів поляків щодо зміни становища у Східній

© Пайда Ю.Ю., 2019

© Куруц Н.В., 2019

Галичині і Волині, які зустрічали спротив з боку держав Антанти.

Необхідно зазначити, що зусилля політичної влади Другої Речі Посполитої у питанні визначення кордонів були скоординованими і цілеспрямованими. На дипломатичній ниві цьому завданню була підпорядкована діяльність Польського національного комітету у Парижі на чолі з Р. Дмовським, уряду І. Падеревського, начальника держави Ю. Пілсудського, польської делегації на Паризькій мирній конференції. Держави Антанти, погодившись на участь Польщі у мирній конференції, пішли на сформування спеціальної комісії з польських питань під керівництвом Ж. Камбона (12 лютого 1919 р.). Цій комісії польська сторона надіслала ноту із вимогою визнання за нею східних територій, котрі входили колись до складу Польщі [1, с. 100].

Кожна з країн-переможниць мала свої плани щодо української території і намагалася створити собі максимум вигод. Політика США щодо західноукраїнського питання визначалася залежно від розвитку подій в Росії. Франція підтримувала створення “Великої Польщі”. Велика Британія, маючи свої економічні і політичні інтереси в західноукраїнських землях, прихильно ставилася до екзильного уряду ЗУНР. Від імені Польської держави було декларовано, що вона прагне бути чинником міжнародного спокою й дотримуватиметься прав кожного народу на незалежність, підтримуватиме союз вільних народів і виступатиме проти воєн і за утримання тривалого миру між народами. Однак у діяльній сфері цей принцип виливався у визнання за польською військовою акцією 1918–1919 рр. в Галичині виключно характеру “оборони краю” [1, с. 101].

У той же час польський уряд ігнорував право галицьких українців на самовизначення й однозначно домагався включення Східної Галичини і Волині до складу Другої Речі Посполитої. Про це, зокрема, свідчив проект умов, підготовлений Міністерством закордонних справ Польщі в лютому – березні 1920 р. для переговорів з Радянською Росією, за яким максимальною територіальною вимогою було поставлено кордон 1772 р., мінімальною – кордон по течії Збруча і Стиру. До середини 1920 р. польський уряд намагався актуалізувати проблему Східної Галичини на міжнародних форумах, аби прискорити анексію цього краю. Однак відступ польської армії влітку 1920 р. похитнув позиції Польщі на міжнародній арені. Свідченням цього стала, насамперед, згода польської делегації на конференції у Парижі взяти участь у Лондонській конференції, у процесі якої передбачалося врегулювання державно-правового статусу Східної Галичини за участю галицьких представників. Це спонукало польський уряд шукати інші шляхи, які б забезпечили позитивне для Польщі вирішення східногалицького питання. Як одну із таких реалістичних і привабливих можливостей він розглядав переговори з Радянською Росією [2].

У 1923 р. Польща домоглася від країн Антанти офіційного приєднання до неї Східної Галичини. Протести радянського уряду були лише формальними. Крім того, Радянська Росія всіляко обмежувала спроби уряду УСРР поглибити відносини з Польщею, особливо у процесі реалізації умов Ризького договору. Втягування УСРР в орбіту зовнішньополітичного впливу Радянської Росії, втрату суверенітету зафіксували ноти уряду УСРР від 16 червня 1923 р. та наркомату закордонних справ СРСР від 21 липня цього самого року про передачу всіх повноважень у веденні зовнішньої політики союзному урядові. З цього часу УСРР втратила дипломатичні прерогативи у відносинах з Польщею, а її представники тільки формально брали участь у роботі змішаних радянсько-польських реєвакаційній та спеціальній комісіях щодо виконання умов Ризького договору [3, с. 82].

У цілому, за Ризьким договором, Польща окупувала 125,7 тис. кв. км західноукраїнських земель із населенням 10,2 млн. осіб. Усі провідні кола міжвоєнної Польщі не визнавали прав українців на Західну Україну і різнилися між собою тільки методами боротьби проти українського населення, але не ворожим ставленням до нього. Особливість ситуації полягала в тому, що західні українці опинилися у складі Польщі всупереч своїй волі, а тому Польська держава поставала для них як окупант-загарбник. Із самого початку зобов’язання, які виникали із статті VII Ризького договору, польський уряд майже не виконував. Польська влада ввела на західноукраїнських землях режим національного і соціального поневолення. Необхідно зазначити й те, що на політику Польщі щодо українців певним чином впливав фактор її стосунків з Радянським Союзом, оскільки Україна лише в окремих епізодах розцінювалася Варшавою як рівноправний партнер. Існуючий постійний страх перед більшовицькою Москвою, побоювання за цілісність східних кордонів змушувало польські уряди вносити корективи у політику на

західноукраїнських землях, тим паче, що польсько-українські взаємини після поразки національно-визвольних змагань були напруженими, а у половині 20-х, на початку і у другій половині 30-х років досягли небаченої гостроти [4, с. 14].

Адміністративно-територіальний поділ Західної України був здійснений урядом Польщі у такий спосіб, щоб підкреслити її польський характер. Львівське, Тернопільське, Станіславівське, Волинське і Поліське воєводства займали 34,6 % території Польської держави і тут, станом на 1921 р., проживало 27 % усього населення країни. Загалом у Західній Україні, згідно з переписом 1921 р., налічувалося 4072116 українців, 1738283 поляки, враховуючи понад 600 тис. поляків західних повітів Львівського воєводства, 862074 євреї. Німці, чехи, росіяни, білоруси та інші народи становили 7,3 % населення регіону. Перепис 1931 р. зафіксував швидке зростання кількості поляків у Волинському та Поліському воєводствах, що було досягнуто завдяки цілеспрямованій політиці Польщі [5].

26 вересня 1922 р. польський парламент ухвалив "Закон про принципи загального воєводського самоврядування, зокрема, Львівського, Тернопільського і Станіславівського воєводств", за яким українцям надавалась автономія. Завдяки цьому закону Рада Послів визнала 14 березня 1923 р. суверенні права Польщі на Східну Галичину [6].

На ґрунті загального невдоволення у західноукраїнських землях поступово виростав сильний український національний рух, який мав чітко виражений антипольський характер. У політичному спектрі краю домінуючі позиції займали партії лівого спрямування, що стояли на радянськості платформі. Наприкінці 20-х років український національний рух на Волині і Галичині став фактором, який помітно впливав на уклад політичних, соціально-економічних і міжнаціональних взаємин на терені воєводства. До того ж нерозв'язаність більшості соціально-економічних, освітніх, релігійних проблем місцевого населення вимагало від польської влади здійснення рішучих кроків у напрямку "санації" національних відносин на терені Галичини і Волинського воєводства. Інакше Західна Україна могла перетворитись на регіон, де польсько-українські антагонізми стали б важливим фактором дестабілізації ситуації на східних теренах Речі Посполитої [7].

Примусовій асиміляції національних меншин Польщі було повністю підпорядковано також політику уряду ендеків у галузі освіти. З самого початку окупації земель Західної України польська влада взяла рішучий курс на ліквідацію української школи. Уже в 1922/23 навчальному році кількість українських шкіл у Східній Галичині зменшилась порівняно з довоєнним 1911/12 навчальним роком з 2418 до 1859 [8]. Так, у 1924 р. був виданий закон про заборону української мови в усіх державних і муніципальних установах, у тому числі сільських. Це суперечило законам про воєводську автономію, ст. 21 якого забороняла державним органам проводити на території воєводств Східної Мало-польщі колонізаторську політику, а ст. 24 навіть передбачала заснування українського університету – тієї державної установи, де використання української мови забороняв закон 1924 р. "Lex Grabsky" [9, с. 101].

Для асиміляції українського населення і зміцнення на Західній Україні окупаційного режиму ендеки використовували католицьку церкву і християнське духовенство. З цією метою вони проводили широке будівництво костелів на Західній Україні. Разом з тим уряд ендеків намагався використати й греко-католицьке та православне духовенство і не лише для зміцнення окупаційного режиму, а й для поступової латинізації уніатської і православної релігії та ополячення українського і населення [10, с. 531; 8].

Таким чином, кінцевою метою польської політики в Галичині і Волині у міжвоєнний період було її перетворення в інтегровану частину Польщі. Задля цього протягом усіх, без винятку, її етапів щодо українців застосовувалась політика національної асиміляції. Вона реалізовувалась різноманітними методами, які в загальному можна характеризувати принципом "поділяй і владарюй". Українців штучно розділяли і протиставляли за етнічною, політичною, економічною, партійною, становою, релігійною та іншими ознаками. Реалізацією цієї політики займалися міністерства, воєводські й повітові уряди, командування військових округів, польські громадські організації, що нечувано загострило польсько-українські відносини напередодні Другої світової війни. Трагічними наслідками, вищезначеної політики стала, насамперед, Волинська трагедія, та переселення поляків і українців, а також взаємні національні кровопролиття і ненависть між народами [8].

Висновки. Отже, при дослідженні процесів анексії Західної України та політики польської влади у регіоні у 20–30-х рр. XX ст. необхідно виділити закономірності, які характеризуються тим, що західноукраїнські землі були об'єктом політичних, соціально-

економічних та культурних інтересів польського уряду міжвоєнного періоду, який проводив політику приєднання даних територій до польської держави, використовуючи міжнародні важелі післявоєнного поділу європейських імперій, польський уряд трактував право на ці території як на етнічні польські землі, що необхідно інкорпорувати до польської держави, ураховуючи геополітичне статус-кво у Східній Європі. Досягнувши своєї мети, польська влада у краї розпочала системну програмну асиміляційну політику, спрямовану на нівелювання українського етнічного сегмента, як корінного, у Галичині та Волині. Дана стратегія здійснювалася у рамках провідних політичних концепцій та характеризувалася повним порушенням взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань щодо забезпечення прав національних меншин Волині та Галичини.

Таким чином, анексія Західної України та політика польської влади у регіоні у 20-30-х рр. ХХ ст. у міжнародно-правовому контексті мала характер програмної цільової асиміляції з метою якнайшвидшої етнополітичної інкорпорації даних територій, що негативно сприймалося корінним населенням та порушувало міжнародно-правові основи входження Волині і Галичини до складу Другої Речі Посполитої. Міжнародно-правові договори, на підставі яких Польща реалізовувала інкорпорацію західноукраїнських земель, встановлювали зобов'язання польського уряду щодо дотримання невід'ємних прав та свобод національних меншин, що було порушено нормами національного законодавства досліджуваного періоду. Матеріали досліджень підтверджують шовіністичний характер політики польської влади щодо українського населення Західної України у міжвоєнний період.

Бібліографічні посилання

1. Мельник Г. М. Польська дипломатична діяльність на Паризькій мирній конференції у питанні про статус Східної Галичини (1918–1919). *Наукові записки*. Серія “Історичні науки”. Вип. № 3. Острого: Вид-во Нац. ун-ту “Острозька Академія”, 2003. С. 99–103.
2. Галицька-Дідух Т.В. Дипломатична боротьба навколо питання українського представництва на мирній конференції в Ризі (вересень 1920 – березень 1921 рр.). *Український історичний журнал*. 2001. № 6. С.100–110.
3. Гетьманчук М.П. Українське питання в радянсько-польських відносинах 1920–1939 рр. Львів: Світ, 1998. 428 с.
4. Гетьманчук М.П. Ризький мир: українсько-польські відносини періоду підготовки, підписання і ратифікації Ризького договору 1921 р. Львів: Світ, 1998. 59 с.
5. Качараба С.П. Еміграція з Західної України. 1919–1939: автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.02. Львів, 2003. 31 с.
6. Юхимюк О. Примусове включення західноукраїнських земель до складу Польщі. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали VIII регіональної науково-практ. конф. 13–14 лютого 2002 р. Львів: Юрид. факультет ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. С. 64–66.
7. Крамар Ю. В. Формування засад національної політики пілсудчиків щодо українського питання (1923–1927 рр.) *Науковий вісник ВДУ*. Вип. 3. Серія: історія. Вип. 1. Луцьк. 1996. С. 25–33.
8. Гордіюк І. Українське питання у політиці польської держави в міжвоєнний період (1918–1939 рр.). *Студентський науковий вісник*. Вип. № 9. 2004. 160 с.
9. Енциклопедія Українознавства. Київ: Інститут Української археографії, 1995. Т. 2. 800 с.

Надійшла до редакції 08.04.2019

SUMMARY

Payda Yu.Yu., Kuruts N.V. Legal features of the annexation of Western Ukraine in the 1920s. The article deals with historical and legal reconstruction of the process annexation of Western Ukraine by the Second Rzeczpospolita in 1920. Methods of comparative-legal and historical-legal research are used. The legislation of the Second Rzeczpospolita concerning the Ukrainian lands is shown and the amount of violations by the Polish government of international obligations is determined. The results of the study are an international legal assessment of the consequences of the annexation of Western Ukraine by the Second Polish-Lithuanian Commonwealth in the period under study.

The annexation of Western Ukraine and the policy of the Polish authorities in the region in the 20-30's of the twentieth century have been exposed. In the international legal context, the nature of the programmatic target assimilation was small in order to accelerate the ethnopolitical incorporation of these territories, which was negatively perceived by the indigenous population and violated the international legal framework for the entry of Volyn and Galicia into the Second Rzeczpospolita.

The Ukrainians were artificially divided and opposed by ethnic, political, economic, party, tribal, religious and other grounds. The implementation of this policy was carried out by ministries, voivodship and county governments, commanding military districts, and Polish civil society organizations, which unexpectedly exacerbated Polish-Ukrainian relations on the eve of the Second World War. International legal treaties, on the basis of which Poland implemented the incorporation of Western Ukrainian lands, established the obligations of the Polish government to respect the inalienable rights and freedoms of national minorities, which was violated by the national legislation rules of the analyzed period.

Keywords: *annexation, international law, Eastern Galicia, Volhynia, polonization.*